

ПАЦИФІЗМ У КОНЦЕПЦІЇ ТЕОРІЇ НЕНАСИЛЛЯ ТА ПОЛІТИЧНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу сутності теорії ненасилля, її зародження та розвитку в сучасних умовах, пацифістським настроям у концепції теорії ненасилля. Також автор розглядає ідеологічні основи пацифізму, його різновиди та сфери впливу.

Ключові слова: пацифізм, теорія ненасилля, пацифістські настрої, політична реальність, громадська непокоря, ідеологія, гуманістичні цінності, глобалізація.

Статья посвящена анализу сущности теории ненасилия, ее зарождения и развития в современных условиях, пацифистским настроениям в концепции теории ненасилия. Также автор рассматривает идеологические основы пацифизма, его разновидности и сферы влияния

Ключевые слова: пацифизм, теория ненасилия, пацифистские настроения, политическая реальность, гражданское неповиновение, идеология, гуманистические ценности, глобализация.

The article is dedicated to analysis to essence to theories not violences, her(its) generations and developments in modern condition, pacifist moods in concepts of the theories violence. Also, the author considers of the base of the pacifism, his(its) varieties in spheres of the influence

Key words: pacifism, theory of violence, pacifist moods, political reality, civil disobedience, ideology, humanistic values, globalization.

Логіка розвитку політології як науки та потреби політичної практики обумовили появу у ХХ столітті теорій мирного співіснування держав із різним суспільно-політичним ладом [6, с. 56]. Розробка цих теорій триває й досі, в тому числі процесу створення та діяльності пацифістських рухів, що пропагують мир і засуджують будь-які війни, а також приготування до них. У контексті боротьби за мир необхідно зазначити про існування концепції не насилля. Вказана концепція визнає необхідність, доцільність і виправданість відмови від використання насильства, сили взагалі при рішенні яких би то ні було політичних і соціальних проблем, ставить в основу політичної діяльності принципи гуманізму і вимоги загально-людської моралі і моральності.

Ідея ненасильства народилася в давньосхідних релігійних культурах. Вона була невід'ємною частиною загальносвітоглядних систем індуїзму, буддизму і конфуціанства. Концепція ненасильства отримала своє віддзеркалення і розвиток у ранньому християнстві, яке виробляє свій підхід до ненасильства, полягаючий у концепції само-

пожертвування і любові до ближнього. Перехід християнства в ранг державної релігії ознаменувався відступом від принципу ненасильства як абсолютного пацифізму. Київський політологічний енциклопедичний словник 1997 р. подає визначення «ненасилля у політиці» як «концепції, що визнає необхідність, доцільність та виправдання відмови від застосування насилля (фізичного чи духовного), пригноблення, примусового впливу, зловживання владою, заподіяння матеріальної шкоди, незаконного застосування сили; соціально-політичний ідеал, що свідомо практикується людьми при вирішенні будь-яких громадських проблем, кладе в основу політичної діяльності принципи загальнолюдської моралі та гуманізму». Власне, сам термін є не зовсім точним перекладом терміну «а-хімса», яким користувався М. Ганді для визначення відмови від застосування усіх форм насилля («хімса») у боротьбі за справедливість [2].

З часом концепція ненасилля стала впливати з усвідомлення неможливості здолати несправедливість насильницькими відповідними заходами. У 1848 р. американський письменник негритянського

походження Генрі Торо виступив із памфлетом «Громадянська непокора», в якій пояснював, чому протягом кількох років він відмовлявся сплачувати податки штату Массачусетс і насамкінець провів ніч у в'язниці. Торо вдався до такої неординарної акції, щоб виступити проти двох політичних заходів американського уряду: війни з Мексикою та підтримки рабства на Півдні. Торо твердив, що люди мають ненасильницькими засобами чинити опір несправедливості, якщо їхній власний уряд вдається до несправедливих дій: одного голосування для цього недостатньо.

Теорія і практика громадянської непокори набули своєї викинченості майже через століття в працях ідеолога індійського національно-визвольного руху Могандаса Ганді (1869-1948 рр.), коли широкого резонансу набув його похід до моря в 1932 р. під гаслом відмови коритися забороні британського колоніального режиму на видобування солі індійцями. Але на відміну від Торо, чия позиція мала більш індивідуалістичний і антиурядовий характер, Ганді доводив, що громадянська непокора засновується на глибокій повазі до закону загалом; що ті, хто вдається до неї, повинні при цьому діяти ненасильницькими методами, чинити це прилюдно і виявляти свою готовність прийняти повну міру покарання, зумовлену порушенням закону. Він також вірив, що до акцій громадянської непокори слід вдаватися лише після того, як докладено всіх зусиль, щоб переконати в чомусь чи попросити чогось, але вони виявилися безрезультатними [12].

Очищення і відродження ідей ненасильства стало однією з мети західної Реформації. Протестантизм прагнув перевести ранньохристиянські заповіді в площину моральності, в принципи практичної поведінки. В цьому вигляді середньовічний сектантський рух зробив істотний вплив на різний християнський перебіг Нового часу, утілюючись в самій закінченій формі в русі квакерів.

У Новітній час принципи ненасильства в політиці знайшли якнайповніший вираз у навчанні непротивлення злу насильством Л. Толстого і в принципах ненасильних дій у політичній сфері М. Ганді.

Ненасильні ідеї М. Ганді мають глибокі корені в індійській культурі і релігії, а також випробували дію християнства. Ганді виводить ненасильство з чисто релігійної або етичної сфери, лише опосередковано впливаючий на політичні процеси, і переводить його у площину самої політики. У Ганді ненасильство виступає вже не як відмова від боротьби, а як одна з форм боротьби, причому, мабуть, як найефективніший засіб боротьби з насильством. Для Ганді кінцевою метою є удосконалення миру, перетворення його за допомогою любові і якнайглибшої пошани до людини.

К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленин не тільки піддали критиці вчення про ненасильство Л. Толстого

і М. Ганді, інші концепції пацифістів, але і засудили їх як соціально шкідливі утопії, збиваючи пригноблені маси з єдино вірного, на їх думку, шляхи рішучої, революційної боротьби за соціальну справедливість.

Але необхідно зазначити, що у сучасних умовах питання пацифістської активності має місце саме у політичній сфері, оскільки проблема геоконфліктності в Україні також залишається невирішеною. У більш широкому розумінні пацифізмом може виступати світогляд людини, який засуджує будь-які війни і вимагає миру на землі. З іншого боку – це антивійськовий миротворчий рух, представники якого виступають за припинення практики військового дозволу політичних конфліктів. Одним із перших мислителів, що заявили, що мир є однією з головних цінностей у суспільно-політичному житті держави, був Ш. Монтеск'є. Практично рух пацифізму сформувався у XIX столітті [2].

Ідеологічною основою пацифізму виступають ліберальні і гуманістичні цінності. Носіями ідей пацифізму є різні верстви населення: інтелігенція, релігійно набудовані миротворці, молодь, неформальні організації, що включають ентузіастів, і т. д.

В основі пацифізму лежить ідея про загальне братство людей, необхідності подолати військові форми дозволу політичних проблем. Пацифізм традиційно спирався на ідею мирного дозволу політичних конфліктів. Він має безліч форм, але основною формою боротьби за мир представники цього руху вважають переконання і особистий приклад [9].

Для пацифістів характерна пропагандистська діяльність. Вони теоретично й ідеологічно доводять, що політичні і військові конфлікти необхідно вирішувати за столом переговорів. У практичній сфері вони діють на основі особистого прикладу: відмовляються брати участь у політичних актах насильного характеру, організують різні масові акції, направлені на мирне врегулювання конфліктів, безпосередньо займаються миротворчою діяльністю і т. д. Пацифізм зароджувався як ідейний напрям [11]. Його прихильники виходили не стільки з реальної політичної практики, скільки зі свого розуміння суспільства, людини і миру політики, тобто з світогляду. В той же час обмежити або виключити практику дозволу політичних суперечок військовим способом є дуже складною задачею. Тому пацифізм дотепер несе на собі відбиток утопізму. Багато політиків до цього руху відносяться досить іронічно. Практична сторона цього руху дотепер не розвинута – пацифістам не вдалося досягти серйозних результатів, не дивлячись на те, що війна до кінця XX в. себе просто жила. Подібна ситуація пов'язана з національно-державною формою організації політичного простору і переважанням ідеології патріотизму над космополітизмом.

На сучасному етапі, коли Україна вже є незалежною, демократичною, дослідження практичних методів вирішення конфліктів мирним ненасильницьким

шляхом є конче необхідним задля упередження збройних суперечностей та проектування методів та принципів пацифізму як концепції миру на внутрішню та зовнішню суспільно-політичну діяльність у державі. На нашу думку, саме пацифізм як антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких воєн незалежно від їх характеру й мети [12], і має вирішити проблеми становлення та розвитку політичних цінностей, які забезпечують злагоду в суспільстві, або окремих соціальних групах, стосовно основних напрямів розв'язання проблем, віру в бажаний і найкращий тип політичної системи, у політичну мету, засоби її досягнення та уявлення про них [6, с. 121].

Сьогодні, спираючись на досвід країн світу, постає актуальне завдання дослідити історіографію та сутність пацифізму, проаналізувати його місце та роль у політичному житті України та визначити можливі ризики і переваги, пов'язані з діяльністю антивійськового напрямлення. У порівнянні з позиціями минулих століть сьогодні пацифізм наповнився новим змістом. Це пов'язано, насамперед, з тим, що у ХХ ст. людство зіткнулося з новими глобальними викликами – двома світовими війнами [2]. Поняття пацифізму в ХХ ст. відрізняється багатоплановістю і різноманітністю. Про це, насамперед, свідчить те, що його діяльність може бути у різних сферах соціальної дійсності:

- 1) офіційної направленості (коли пацифізм діє на міждержавному і дипломатичному рівнях. Ця позиція бере свій початок із міжнародних конференцій у Гаазі на урядовому рівні, учасники яких були сповнені рішучості виробити такі правові норми та механізми, які забороняли б або обмежували війни та варварські методи їх ведення);
- 2) ліберальної направленості (головною метою є врегулювання міждержавних конфліктів шляхом арбітражу, міжнародних конвенцій та організацій; визнання війни як абсолютного зла);
- 3) соціал-демократичної направленості (сприйняття війни як неодмінної умови соціальної революції. Бере свій початок із конференції соціалістів нейтральних країн у Копенгагені 17-18 січня 1915 р., проти війни у квітні 1915 р. протестували делегати Міжнародного жіночого конгресу в Гаазі. В Росії війна викликала протести, насамперед, толстовців (антивоєнні заклики, демонстрації протесту, заклики до примирення);
- 4) радикальної направленості (будь-яка антивоєнна діяльність розглядалась як державна зрада [5, с. 67-84]). Так, толстовці були заарештовані, і суд виніс вирок, за яким вони відбували різні строки каторжних робіт; псевдопацифізм тоталітарних режимів та індивідуальний пацифізм таких видатних особистостей, як Л. Толстой, М. Ганді;

5) релігійний, що спирається передовсім на духовні цінності і процеси;

6) лобальний, який створив концепцію «культури миру» [13].

Пацифізм буває пасивним і активним, абсолютним і відносним [5, с. 58-60]. Ми маємо сьогодні негативне і позитивне розуміння миру. Перше має на увазі мир як просту відсутність війни, інше – передбачає мир без війни при наявності гарантій і факторів, які роблять цей мир конструктивним, справедливим і демократичним. В основі цього розуміння – взаєморозуміння, терпимість, економічній і соціальній розвитку, демократія і свобода [1, с. 11]. Існує велика кількість видів пацифістської діяльності, зокрема це: форми неучасті у війні і насиллі; різноманітні способи примирення противників за допомогою посередників; теоретичні проекти встановлення загального миру; спроби створення міжнародних органів, що гарантують безпеку і збереження миру, зокрема міжнародного арбітражу; мирні конгреси і конференції; демонстрації і маніфестації; релігійно-філософські теорії [8, с. 72-100].

На сучасному етапі розвитку країн світу спостерігається процес глобалізації, в основі якого є всесвітня економічна, політична і культурна інтеграція та уніфікація [3, с. 35]. Основним наслідком цього є світовий розподіл праці, міграція капіталу в масштабах всієї планети, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технологічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства [11, с. 120-121].

Проаналізувавши пацифістські настрої у концепції теорії ненасилля, важливою, на нашу думку, є проблема забезпечення безконфліктних ситуацій у суспільстві, якою і займаються пацифістські рухи та угруповання. Їхня діяльність направлена на вирішення великої кількості завдань у суспільстві – політичних, соціальних, економічних, етичних, релігійних, практичних тощо [7, с. 26]. Тому, практично вирішення цієї ситуації можливо лише при дотриманні таких принципів пацифізму як: ведення діалогу між різноманітними релігіями і культурами у країні, служіння соціальній справедливості і, в першу чергу, боротьбі з бідністю та іншими формами дискримінації; служінню примиренню між народами і всередині народів, пошуку вирішення конфліктів шляхом компромісів та консенсусу; пошуку методів здійснення екологічної відповідальності заради майбутніх поколінь; пошуку форм більш справедливого розподілу матеріальних благ та інших життєвих ресурсів [5, с. 56-63].

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. Про що мовчить воєнна доктрина України? // Людина і політика. – № 2 (26). – 2003. – С. 118-123.

2. Витоки і сутність ідеології ненасилля // www.EduLec.com. – 2006 р.
3. Воеволин А. Військова сила, цінності демократії та національні інтереси: варіанти взаємодії у сучасному світі // Людина і політика. – № 1. 2000. – С. 35-41.
4. Война и мир в терминах и определениях / Авт. А.А. Данилевич и др. – М.: По Рог. – 2004. – 623 с.
5. Гриценко В., Костенко І. Еволюція засобів боротьби та вигляду воєнних конфліктів майбутнього // НОМОС. – № 3. – 2006. – С. 56-63.
6. Глобалізація / Антиглобалізація. Девід, Мак-Грю, Ентоні Гелд. / Переклад І. Андрущенко. – К.: «К.І.К.» – 2004. – 178 с.
7. Зрезарцев Б.С. За мир – Голосом мільйонів. – К.: Політиздат. України, 1981. – 103 с.
8. Иссерсон Г. Новые формы борьбы. – М.: Воениз. – 2006. – 214 с.
9. Коновалов В. Словарь по политологии // <http://politike.ru/dictionary>.
10. Нестеров В. «Що ти мовчиш, як Ліга Націй?» // Політика і культура. – 2002. – 23-29 квіт. (№ 14). – С. 41-43.
11. Ролан Р. «Пацифізм и революция» // Мой путь к революции. – «Изв. ЦИК СССР и ВЦИК». – 30 июня – 1934.
12. Рудницький С., Бобрик Т. Словник з політології // <http://st.zu.edu.ua/polit/slovnyk.htm>.
13. Толстой Л.Н. Сочинения / Истоки пацифизма Л.Н. Толстого (по «Севастопольским рассказам». – www.uusikotimaa.org.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор Шитюк М.М.;
кандидат політичних наук, доцент Шевчук О.В.

© Коваль А.А., 2009

Надійшла до редакції 13.03.2009 р.